

ונראה דרב אלפס ז"ל לא מפליג בין אילן לעשבים ולהכי לא הביא בהלכות
ההוא דאילן יבש: ודעת הב"י שהרי"ף סובר כרמב"ם להלן.

5. טור אורח חיים הלכות שבת סימן שלו

אין עולין באילן בין לח בין יבש וה"מ בימות הגשמים שאין ניכר בין לח
בין יבש אבל בימות החמה שניכר שהוא יבש מותר והוא שאין בו לא
פירות ולא ענפים שיוכל להסירם:

*הרמב"ם אסר בעץ יבש ולא חילק בין אילן שגדו ענפיו לאילן עם ענפים ובין ימות
החמה לימות הגשמים*

6. רמב"ם הלכות שבת פרק כא הלכה ו

התולש חייב משום קוצר... אין עולין באילן בין לח בין יבש ואין נתלין
באילן ואין נסמכין באילן, ולא יעלה מבעוד יום לישב שם כל היום כולו,
ואין משתמשין במחובר לקרקע כלל גזרה שמא יתלוש.

המגיד משנה מסביר בדעת הרמב"ם ששלחה אוסרים גם אילן יבש בימות החמה

7. מגיד משנה הלכות שבת פרק כא הלכה ו

רב בקעה מצא וגדר בה גדר. וכתבו המפרשים ז"ל שעל אותו גדר אנו
סומכין לאסור בכל אילן וזה דעת רבינו:

*השו"ע פסק כהבנתו ברי"ף וברמב"ם. הרמ"א מוסיף שגם הסרת דבר המונח על עץ
דינו כשימוש*

8. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שלו סעיף א

אין עולים באילן, בין לח בין יבש, ואין נתלים בו ואין משתמשין במחובר
לקרקע כלל, גזרה שמא יעלה ויתלוש.

עלה באילן בשבת, בשוגג מותר לירד; במזיד, אסור לירד...

הגה: ודוקא אדם שעלה שם, אבל אם הניח שם חפץ מבעוד יום אסור
ליטלו משם בשבת (המגיד פרק כ"א). משנ"ב: משום דבכל יבוא עי"ז להשען עליו או
על אחד מענפיו ולפיכך כל שנבחר יותר מג' טפחים גורו בוזה.

סיכום ישיבה על גזע יבש

לרוה"פ אסור להשתמש אפילו בגזע יבש לגמרי כלל. (משנ"ב א. א. או"צ ב מז
כט. מאמ"ר קיב ג)

יש מתירים כשלא אמור לגדול (ערוה"ש שלו יח. משנ"ב שם בשם אליה רבה).

שימוש באילן

*הגמרא אוסרת שימוש באילן ולמסקנתה אסור השימוש גם בצדדי האילן כלומר
בדבר הנסמך על האילן.*

9. תלמוד בבלי מסכת שבת דף קנד עמוד ב

הגמרא מתחילה לדון בשימוש בצדדים של חמור ומשליכה לשימוש בצדדים של עץ כתנאי: אין
עולין לה לסוכה שנסמכת על עץ ביום טוב, רבי שמעון בן אלעזר אומר משום
רבי מאיר: עולין לה ביום טוב.

מאי לאו, בהא קמיפלגי וכגון לחק צאילן, ומותיב קניס בצלדין, וסוּכָה עליה, לכוּה ליה
משתמש בצלדין כשמתמשן על ידי סככה, לאי לא כהא פלגי - במאי מוקמא פלוגתייהו דהא
טולי עלמא סככי אסור להשתמש צאילן; דמר סבר: צדדין אסורין, ומר סבר:
מותרין? אמר אביי: לא, דכולי עלמא צדדין אסורין, והכא בצדי צדדין
קמיפלגי; מר סבר: צדי צדדין אסורין, ומר סבר: צדי צדדין מותרין.

רבא אמר: מאן דאסר בצדדין - אסר נמי בצדי צדדין, מאן דשרי בצדי
צדדין - שרי נמי בצדדין.

...והלכתא: צדדין - אסורין, צדי צדדין - מותרין.

שימוש באילן בשבת

ישיבה על גבי אילן

1. תלמוד בבלי מסכת עירובין דף צט עמוד ב

אילן ... שרשיו גבוהים מן הארץ שלשה טפחים - לא ישב עליהן זכיון גנוזין
שקשה - כאלו חשיבי, ואין משתמשין באילן.

*הגמרא דנה בגדרי איסור עליה באילן ומסקנתה שהאיסור בימות החמה הוא רק
באילן לח ובימות הגשמים גם ביבש כיון שנראה כלה.*

*אמנם רב פסק לחומרא במקום מסויים לאסור בימות החמה אפילו גזע בלבד שנשרו
ממנו כל ענפיו ואין חשש תלישה.*

2. תלמוד בבלי מסכת עירובין דף ק עמוד ב

תני חדא: אחד אילן לח ואחד אילן יבש. ותניא אידך: במה דברים אמורים
- בלח, אבל ביבש - מותר שאין בו לחות, ולאו מחובר הוא. ... לא קשיא; כאן -
בימות החמה, יבש מותר, לזכא אפילו משום מלאית העין, שהרי ניכר לכל שהאילן יבש שאינו
מוציא עליו, כאן - בימות הגשמים והא דקתני אסור - בימות הגשמים, שאין ניכר בין לח
בין יבש, ואיכא משום מלאית העין. בימות החמה הא נתרי פירי שנשאר בו משנה שעברה,
ואחי למשחי ביה תלישה דלה, נהי עלגיה דיבש אטו עליה דלח לא גזיקו, דהיא גופא גזיקה, מיהו,
תלישה אטו תלישה נגזל! - בדליכא פירי יחור שנקשו ענפיו כולם. - והא קא נתרי
קינסי שהוא עשוי בעלייתו להשיר ענפיהם! בגדודא יחור שנקשו ענפיו כולם.

- איני? והא רב איקלע לאפסטיא, ואסר בגדודא! - רב בקעה מצא כלומה:
אין בני תורה שיעזו להזכר, כנעקה זו שאין לה שומר והכל פרוז, וגדר בה גדר.

*בהמשך הגמרא דנה לעניין הליכה על עשבים ובתחילה רוצה לחלק כמו באילן אך
מסקנתה שהוא דבר שאינו מתכוין ומותר כ' שמעון*

3. תלמוד בבלי מסכת עירובין דף ק עמוד ב

תני חדא: מותר לילך על גבי עשבים בשבת, ותניא אידך: אסור. לא קשיא;
הא - בלחים, הא - ביבשים. ואי בעית אימא: הא והא בלחים, ולא קשיא;
כאן - בימות החמה, כאן - בימות הגשמים בימות הגשמים עשבים קשין ונחין לשבר.
בימות החמה הן רכין ונכפין. רא"ש... ואיבעית אימא: הא והא בימות החמה, ולא
קשיא; הא - דסיים מסאניה, הא - דלא סיים מסאניה אסור, שעשבים נדקין
בקשי אכנעויהו ונתלשן. ואיבעית אימא: הא והא דסיים מסאניה, ולא קשיא:
הא - דאית ליה עוקצי, הא - דלית ליה עוקצי אשפי"א +מעין מסמר שנענע+, כפול
מתחתיו, והעשבים נדקין עס ותולשן. ואיבעית אימא: הא והא דאית ליה עוקצי,
הא - דאית ליה שרכא, הא - דלית ליה שרכא פתילה ארוכה שהעשב ארוך אסור.
והאידינא דקיימא לן כרבי שמעון לאמר דבר שאין מתכוין מותר - כולהו שרי.

גזע יבש להלכה

*נחלקו הראשונים האם מוסקים להחמיר כשיטת רב או שזו היתה הוראת שעה ויש
להתיר אילן יבש ללא ענפים בימות החמה.*

*הרא"ש (ועל פי דברי הטור להלן) מתיר באילן יבש בימות החמה שניכר שהוא יבש ואין
בו ענפים ופירות כלל*

4. רא"ש מסכת עירובין פרק י סימן ב

והשתא דקיימא לן כרבי שמעון דאמר דבר שאין מתכוין מותר כולהו
שריין. אעשבים קאי דבכל ענין שרי להלך על גביהן. אבל באילן יבש אם
יש לו ענפים שינשרו איכא למיגזר משום דמינשר טפי. ואין להוכיח מכאן מדיו
עשבים היתר לאילן יבש.

השבט הלוי כותב שטלית שנפלטה על שיש קטן אין איסור להסיר ממנה. והוסיף שיש שהבינו בדעת הרא"ש שאינו אוסר ליטול אלא כשהניח על מנת ליטול. וכתב שהלקיחה היא שימוש כשהיא משלימה את הנתינה.

15. שו"ת שבט הלוי חלק ז סימן מד

...ויראה בעניי די"ל למש"כ מג"א באו"ח סי' תמ"ז ס"א דלעולם לא פלוג אינו חמור כמו האיסור עצמו, וא"כ י"ל דהא דאנן אמרינן לא פלוג וגם למטה מ' אסור, היינו באילן גבוה דיש בו מעלה מ' ומטה מ' וגזרינן משום לא פלוג למטה מעשרה אטו למעלה, אבל באילן שכולו נמוך פחות מעשרה אולי אין מקום לגזור כלל, והש"ס דעירובין מקשה משום דמשמע ל' נמי דנתנו באילן וכו', באותו אילן עצמו למעלה מעשרה ולמטה מעשרה, ועיין היטב לשון הפמ"ג בשל"ו שם וכן ס' מחש"ק"ק בזה.

ובאר"ר סי' תקי"ד כ' בדעת הרא"ש דס"ל דמותר ליטול חפץ מאילן בשבת ויו"ט, רק להניח לכתחילה אסור מבעו"י דבר הצריך לשבת ויו"ט ואם הניחו לא יטול.

...ועוד בר מין דין, איזה איסור השתמשות יש בלקיחה לבד מיד שנפל על האילן נגד רצונו, דע"כ לא פליגי ארא"ש אלא בהנחת הנר, דהחולקים על הרא"ש ס"ל כיון שהניח הנר מדעתו ורצונו על האילן עד שיצטרך לו, א"כ לקיחת הנר הוא גמר השתמשות במה שהי' מונח עליו לדעת, לא כן הנ"ד שהנחה אין כאן וסילוק יש כאן ואינו בגדר השתמשות כלל.

הה"מ נתן בטעמו פ' לדין דאין מניחין לכתחילה ביום טוב שמא יבא להשתמש באילן דרוצה בהשתמשות האילן ומניח עליו מדעת והנר שווה שם, משא"כ בני"ד דפרח עליו הטלית ובין רגע מסלקו בקלות, והדברים רחוקים זמ"ז, ע"כ בעניוטי אין להחמיר בזה. והנלענ"ד כתבתי.

ובחלק יא התייר בטלית גדולה אפילו למעלה מעשרה והוסיף שבטלית קל שלא צריך למשפש אחריה

16. שו"ת שבט הלוי חלק יא סימן צח

ומש"כ כב' דלפ"ז להקל גם באילן גבוה יותר מעשרה, ואני סתמתי רק באילן שהיה אז פחות מעשרה דשמא יעלה באילן ליכא, בודאי כתבתי זה נגד השואלים דגם לדבריהם אין להחמיר כה"ג, מכ"מ צודק כב' דפשטות לשון הרא"ש מוכיח דבכל אופן אין בלקיחה מן האילן גדר השתמשות וכהסכמת הא"ר סי' תקי"ד, ובפרט בנדון זה שבארתי מילתא בטעמא, וכבר ידוע לנו דמזמן החתם סופר זי"ע החשיב פסקו ודעתו של הגאון אלי' רבא בכ"מ כראי מוצק והלכה, ובנדון זה יש לענ"ד עוד קצת טעם להקל, דבאמת אינו דומה טלית שהוא חפץ ארוך ורחב ואפשר לקחתו בקל ע"י משיכה מן האילן, לנר וכיו"ב שהוא בדרך כלל טמון באיזה זווית משומר על האילן והחשש שישתמש או יעלה הי' קרוב יותר. סו"ד הדבר יצא בהיתר עם טעם לשבחה של כ"ת.

ובשבט הקהתי כתב שאיסור שימוש באילן הוא רק באופן שכך דרך תשמישו משא"כ כשהסתבך בו הציצית של הטלית (אמנם לא דן במציאות שעפה עליו הציצית שאפשר שדומה הלחה שדרך בכך)

17. שו"ת שבט הקהתי ד צט

והק' שם המג"א דהא משמע בסי' תרכ"ח דס"ל דהרא"ש דגם בנטילת חפץ מהאילן מיקרי משתמש באילן (שאסר להשתמש בסוכה שהסכך שלה נסמך על האילן שמא יניח חפציו על הסכך) א"כ אמאי מותר לקשור חבל בפי פרה ות' משום דאילן דרך תשמישו ליטלו ממנו ולהניח על גביו אבל בהמות אין דרך תשמישו כלל בזה ולכן גרע מצידי אילן דאסור אע"ג דאין דרך להשתמש שם

וצ"ל דס"ל דצידי אילן עכ"פ קצת צריך להשתמש משא"כ בפי פרה ועי"ש במה"ש ובפרמ"ג ובחמד משה בסי' של"ו ועי' בהגהות יד אפרים סי' תרכ"ח ס"ק ו' במג"א (שהעיר' ואפשר בזמן הזה שאין רגילות להשתמש שם שרי ולא אסור משום דבר שבמנין כיון שאינו אלא משום חשש כמ"ש ב"ד סי' קי"ו ולא גזרי' שמא יניח על

אמר רב אשי: השתא דאמרת צדדין אסורין, האי דרגא דמדלא סולס שעולין זו לסוכת נולדים שעולין על גבי קונדיסין גבוהין, והיא סמוכה לאילן - לא לינחיה איניש אדיקלא ראש הסולם לחיקלא, לא יסמוך ראש הסולם לזד קול, דכי סליק משתמש כלדדין, דהוה להו צדדין, אלא לינחיה אגוואזי לבר מדיקלא יתקע יתד עליו האילן ויסמוך הסולם עליו, דהוה ליה יתד כלדיים, וסולם לדי צדדין, וכי סליק - לא לינח כרעיה אגוואזי על היתד שנעץ בדקל, אלא ליתנח אקנין על שלפית הסולם או קניס היוצאים מהאקניסין.

למ"מ בסל שתלוי על יתד המחוברת לעץ. מותר לתת לתוך הסל בשבת שהוא שימוש בצדדי הצדדים. אמנם לתת סל על היתד אסור שהוא שימוש בצדדים עצמם.

10. מגיד משנה הלכות שבת פרק כא הלכה ט

ואין נסמכים וכו'. פ' מי שהחשיך (דף קנ"ה) והלכתא צדדין אסורין צדי צדדין מותרים והוא כלל בין לאילן בין לבהמה וכן מוכרח שם. וזו היא כונת רבינו. והטעם ששניהם מטעם אחד נאסרו שהוא חתיכת המחובר. ופ' צדי האילן כגון שנעץ יתד באילן ותלה בו כלכלה מבע"י היתד נקרא צדדין והכלכלה נקראת צדי צדדין וכן מבואר בגמ' שם וכן כל כיוצא בזה:

וכן פסק השו"ע והרמ"א הוסיף שלגעת באילן מבלי להניד אותו מותר

11. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שלו סעיף יג

אסור להשתמש בצדדי האילן, אבל בצדי צדדין מותר. לפיכך אסור לסמוך הסולם לצדי האילן דכי סליק ביה משתמש בצדדין, אבל אם יש יתד תקועה בצדי האילן מותר לסמוך בערב שבת סולם עליו, דהוה לה יתד צדדין, וסולם צדי צדדין. ואם נעץ בו יתד ותולה בו כלכלה, היתד נקרא צדדין והכלכלה צדי צדדין.

הגה: ומותר ליגע באילן, ובלבד שלא ינידנו (ב"י בשם אורחות חיים).

הסרה מהעץ בשבת

12. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שלו סעיף א

הגה: ודוקא אדם שעלה שם, אבל אם הניח שם חפץ מבעוד יום אסור ליטלו משם בשבת (המגיד פרק כ"א). משנ"ב: משום דבכל יבוא ע"ז להשען עליו או על אחד מענפיו ולפיכך כל שגבהו יותר מג' טפחים גזרו בזה.

המשנ"ב מוסיף שדבר שדרך לטלטלו אסור לתת גם בערב שבת

13. משנה ברורה סימן שלו ס"ק יב

...ודע דאעפ"כ אסור להניח בע"ש על האילן כלים המותרים לו להשתמש בשבת דמתוך שהוא משתמש בהם אתי להורידם מן האילן בשבת וכדלעיל בס"מין רע"ז (סעיף ד. שהשו"ע אסר לתת נר על אילן ביו"ט מחשש שיטלטלו):

אמנם דבר שאין דרך לטלטל כמו נדנדה או תאורה קבועה אין איסור לתת מערב שבת (שש"כ כו הע' נה).

הסרה מעץ בשעת הדחק

הרא"ש סובר שאין איסור שימוש באילן ממה שמסירים ממנו חפץ. והאיסור שם שמא יטפס.

14. רא"ש מסכת שבת פרק ה סימן ב

ומכאן יש לדקדק הא דאין נותנין נר על גבי דקל ביום טוב (לעיל דף מה א) לא בשביל שיהא נקרא משתמש במחובר אם נוטלו משם אלא גזרינן שמא יעלה באילן כדי ליטלו דלא אמרו חכמים אלא אין עולין על גבי בהמה ואין עולין על גבי אילן ביום טוב:

סיכום להלכה

שימוש באילן בשבת – אסור לעשות כל שימוש באילן בשבת, כגון לטפס עליו (שו"ע ש"ו א) וכן אסור להניח עליו כלי או להשעין על צדדיו סולם, שהכל זה שימוש בגופו (משנ"ב נט).

הסרה מהעץ בשבת – אסור להסיר חפצים מהעץ בשבת אפילו כשנפלו עליו מעצמם בשבת. ולכן בגד, כיפה או כדור שעפו על עץ אין ליטול אותם בשבת (ש"כ כו טו). ויש מקילים במקום שיש בו משום כבוד הבריות (פסקת"ש ש"ש ג).

הנחה על עץ בערב שבת – אסור להניח על עץ בערב שבת חפץ על דעת שישתמשו בו על ידי טלטול. ולכן אין להניח שם עששית בערב יו"ט להאיר בו (שו"ע קעז ד) אמנם דבר מוקצה מותר להניח (שו"ע שם) וכן דבר שאין כוונה לטלטלו כגון נדנדה (ש"כ כו הע' נה בשם הגרשו"א) וכן דבר שמניח ככוונה שלו להשתמש בשבת (פסקת"ש הע' 26 בשם תהלה לדוד).

שימוש בצדדי האילן – גם בצדדי האילן, כלומר בדבר המחובר או נסמך לאילן אסור להשתמש (ש"ע שם) – כגון אם יש מסמר שתקוע באילן אסור לתלות עליו מעיל. ואם יש ערסל או נדנדה שקשורים לאילן ישירות אסור לשבת עליהם.

שימוש בצדדי צדי האילן – מותר להשתמש בדבר שאינו מחובר לאילן ישירות אלא מחובר לעצם אחר שמחובר לאילן (שו"ע שם). כגון אם יש טבעת שתחובה באילן ולטבעת הזו מחובר ערסל מערב שבת. מותר לשבת על הערסל בשבת (אמנם אסור לחבר בשבת ערסל לטבעת כדלעיל) אמנם אסור לנתק את הערסל מהטבעת. וכן אם יש מגבת התלויה על מסמר התקוע בעץ מותר לנגב בה בשבת אך אסור להסירה מהמסמר.

גזע עץ קטום – גזע עץ קטום שגובה שלושה טפחים אסור לשבת עליו בשבת אפילו הוא יבש לגמרי (משנ"ב א. או"צ ב מז כט. מאמ"ר קיב ג)

השענות על עץ – אין להשעין על עץ אלא אם האדם והעץ חזקים כך שהאדם לא נשען בכל משקלו וכן העץ לא זז (משנ"ב ש"ו סג).

טלטול צמח מחובר – צמח שענפיו רכים, מותר לגעת בו גם אם מנידו באופן שאין חשש תלישה (משנ"ב מה) אמנם בענפים קשים דינו כעץ שאסור לטלטלו בשבת (רמ"א ש"ו יג).

ישיבה על דשא – מותר להשתמש בשבת בצמחים שגבעוליהם רכים (רמ"א ש"ו א). ולכן מותר לשבת על דשא בשבת.

הסך דאף אם יניח לא מקרי משתמש במחובר כמ"ש ס' ש"ו ס"א): אלמא דאם אין דרך להשתמש באופן מיוחד מותר להשתמש במחובר (ש"ש השו"ע אסר וא"כ נראה דמה שנוטל ציצית טליתו ממה שנסתבר באילן אין דרך כלל להשתמש באופן כזה א"כ מסתבר דאין אסור ליקח ציציתו מעל הענפים כנלענ"ד ובאופן שיהיה שלא יתלוש כלום מהאילן.

ויש להסתפק גם לשיטות אלה אם להתיר הסרת כיפה מעץ בשבת כשהעץ גבוה מעשרה והכיפה קטנה ונטמנת, וכיון שמונחת ולא רק הסתבכה לכאורה זו דרך שימוש (וראה פסקי תשובות שלו ג).

צמחים שגבעוליהם רכים

בגמרא מובא שרב נחמן הורה לתלמידיו לכוף קנים בערב שבת על מנת שישבו עליהם בשבת. והסביר שאין איסור שימוש במחובר אלא בעצים קשים ולא בקנים רכים

18. תלמוד בבלי מסכת עירובין דף לד עמוד ב

ההוא פולמוסא מיל המלך, היה מקום לחוק לתלמידים מפני אנשי החיל דאתא לנהרדעא, אמר להו רב נחמן: פוקו עבידו כבושי כבושי באגמא אלו ופסי הקנים זה על זה הרבה כמין כסאות ליטש עליהן, ולמחר ניזיל ונתיב עליהו.

איתיביה רמי בר חמא לרב נחמן, ואמרי לה רב עוקבא בר אבא לרב נחמן: שלשון המשנה (עירובין ג ג) להתיר כשתן את העירוב בקנה שהוא 'תלוש ונעוץ' – 'תלוש ונעוץ' – אין, לא תלוש ולא נעוץ – לא אלמא: קנים כאלו הן, ואסור להשתמש עליהן. אמר ליה: התם בעוזרדין שהוקשה כנר – הני הן כאלו, וכי שקינו בשאינו עוזרדין – כנוד הקנים רכן, והו כיוק, וכיוק לא הזכירו חכמים שבת.

ומנא תימרא דשני לן בין עוזרדין לשאין עוזרדין – דתניא: הקנין והאטדין וההגין – מין אילן הן, ואינן כלאים בכרם. ותניא אידך: הקנים והקידן והאורבנין – מין ירק הן, והן כלאים בכרם. קשיא אהדדי! אלא שמע מיניה: כאן – בעוזרדין, כאן – בשאין עוזרדין. שמע מיניה.

וכן כתב הגהות אשרי בשם אור זרוע. והוב בבית יוסף ללא חולק

19. הגהות אשרי מסכת עירובין פרק ג סימן ד

וקנים הרכים דהוו כירק מותר להשתמש בהן אף על פי שהן מחוברין לקרקע דבירק לא הזכירו חכמים שבות. מא"ז:

וכן פסק להלכה הרמ"א

20. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שלו סעיף א

הגה: ... וכל זה באילן וכיוצא בו, אבל קנים הרכים כירק, מותר להשתמש בהם אעפ"י שמחוברים בקרקע, דאין אסור להשתמש בירק (הגהות אשרי פרק בכל מערבין בשם א"ו וב"י).